

BORO DRAŠKOVIĆ: »LAVIRINT«,

SVAKOG MJESECA U KIOSKIMA I KNJIZARAMA

Sterijino pozorje, Novi Sad 1981.

Piše: Branislav Svilokos

za knjigu, verovatno bismo na njene korice stavili starokineski znak *jina i janga* — »skladnog i sudbonosnog ispreplitanja dva različita simbola«. Reditelj je svest predstave, glumac je njen *nesvesno*. Kao moguća definicija rediteljevog posla nameće se poznata teza o pozivu vajara — oblik se već nalazi u kamenom bloku koji kleše, treba samo skloniti ono nepotrebno.

Vredna pomena je sama režija ove knjige. Inteligentna montaža tekstova smisljeno gradi sistem u lavirintu kritičkog stava prema režiji, bilo kroz »blic« definiciju režije kao »beskrajne ukrštenice«, groznicom prvih utisaka zapisana razmišljanja o tek viđenoj predstavi, ili precizno objašnjen koncept o režiji grada i, jedini eksplicitan, stav da rasan reditelj i u najboljem tuđem sistemu nalazi samo ono što je sâm ugradio. Nije li Vitorio de Sika rekao da je zadatak filma da gledaoca natjerati na razmišljanje? Poput ideala velikog filmskog reditelja, i ova knjiga će ozbiljnog čitaoca potaći da razmišlja, da joj se »suprotstavlja, s ljubavlju«, da parafraziramo poslednje Draškovićeve reči.

Na sreću, »Labirint« nije knjiga bez mana. »Međukadrovi«, recimo, poput rečenice: »Monodrama nije tek taština jednog glumca« — iskaču iz onoga što bismo nazvali stilskim jedinstvom; ako se i slažemo s njima, zvuče poput apoteatarskog recepta i surogat su u skladnjoj osnovnoj melodiji. No, ipak, ti, i njima slični, »falš — zvuci« ne dovode u pitanje celinu, nego, još jednom, dokazuju njenu životnu neposrednost.

Razmišljanje o »Labirintu« pokušajmo završiti dopisavši mu još koji red ili proširivši još kojim korakom tamni i nepoznat prostor njegovih hodnika. Draškovićevi tekstovi podsećaju na to da živimo u vremenu koje obiluje pozorišnim temama, čije se vreme-prostorne dimenzije ne završavaju u metru Sekspirovih stihova ili, u sekundu preciznim, Bcketovim koracima. Živimo u vremenu sadašnjem! Nismo savremenici incesta ili bratobistva, međutim, u našem kratkom veku rodila se devojčica s dve glave, privredna situacija u Evropi izaziva zabrinutost... »Čitav svet je pozornica!« — rekao je Sekspir. U »Svetlostima pozornice« isto to ponavlja Čaplin. Draškovićeva knjiga je zastarella, jer u njoj nema ni reći o tome da su Poljaci izabrali novo partijsko rukovodstvo! Međutim, ideja knjige baš i jeste u takovoj vrsti »zastarevanja«. Ideju o svetu — pozornici autor »Labirinta« ponavlja iz sveukupnosti duha svoga vremena. Koncept režije grada (i sveta) — neku vrstu »totalne režije« — on gradi sredstvima imantanim našem dobu. Intermedijalnost nije cilj nego posledica Draškovićevog shvatanja režije kao fenomena. Svet je postao »sveopšta soba«. »Gledani gledalač« je neka vrsta prvog putnika u jednim budućim Tespidovim kolima koja voze ka novoj umetnosti — dijalektičkom rezultatu postojećih i prema kojim sva misaonost ove knjige teži.

Drašković nikada neće izrežirati Dubrovnik onako kako je napisao u knjizi. Na Stradunu će, možda, neki bistro biti preu-

POLOVAC CESTE NAREDOVAJTE DOBITAČI VRKO
ULATITE GODISNJI IZLETIĆA OD 150 DIN
NA SRPSKO RACUN 62300 603-634 NISRO DNEVNIK
DOKTOR REDAKCIJA ZA POLOVAC

»... Pozorište je kao časovnik, njegove kazaljke pokazuju samo ovo vreme, ali u njemu prepozajemo i našu prošlost i naslućujemo sutrašnjicu.«

B. D.

I pored činjenice da već desetak godina ne režira u pozorištu — tačnije režira isključivo u »idealnom pozorištu vlastite svesti« — Boro Drašković je čovek intenzivno prisutan u našoj teatarskoj stvarnosti i ličnost dragocena za nju. Ipak, povod ovome tekstu, za naše prilike, na žalost, je neubojajan. Inspirisan režijom, Drašković je napisao knjigu! I to drugu u razmaku od jedva pet godina!!! Gotovo da smo već zaboravili na vreme Klajna ili Gavele, kada su reditelji pokušavali da u formi pisane reči sistematizuju praktična rediteljska iskustva. Draž ove knjige je, to valja istaći na samom početku, u činjenici da je piše reditelj. Za razliku od »Promene«, prve knjige Draškovićevih rediteljskih beležaka, koja je većim delom dnevnik vlastitih režija, »Labirint« je neka vrsta »kritičkog izdanja« predstava drugih reditelja i pokušaj da se, u formi pisane reči, sistematizuju iskustva dvadesetogodišnjeg života u pozorišnoj umetnosti.

»Labirint« problematizuje režiju kao dijalektički, opštepri-menljiv fenomen ne samo savremenog pozorišta, nego našeg doba uopšte. Celina knjige dokazuje, na prvim stranicama postavljenu, tezu da je *tajna u životu a ne u umetnosti*. U Draškovićevim razmišljanjima o režiji pozorište je osnovni motiv, dok se istinsko polje interesa širi na život, egzistenciju uopšte, čije je pozorište sublimat ili nužna posledica, *više i manje od njega*. »Labirint«, kao retko koja knjiga čija je tema određena umetnička ili naučna disciplina, ima toliko uporišta u životu. »Režija je stav prema životu, način življenja...« »Reditelj je čovek svakodnevice...« Ove i ovakve sintagme permanentno se provlače kroz knjigu u funkciji pokušaja ponovne humanizacije režije, kao umetnosti i nauke, i samog pozorišta kao njene posledice. Kriza pozorišta ne dokazuje, ipak, redovno i njegovu svežinu, kako bi zvučala jedna Draškovićeva rečenica istrgnuta iz konteksta. Ova misao, međutim, vraćena u celinu knjige, dobija svoje pravo, ambivalentno značenje i mi je koristimo kao primer koji baca osnovnu svetlost na celokupnu misaonost ove knjige. Kriza pozorišta dokazuje i njegovu svežinu, ako se kao posledica javljaju razmišljanja poput ovih u »Labirintu«.

Draškovićev stil komponovan je tako da ne afirmiše tvrdoglavo ovu ili onu školu, sistem ili teoriju. On afirmiše pozorište, pre svega. Svaka pišeća teza dopušta mesto sintezi i dijalogu s čitaocem, pod uslovom da i ovaj drugi poseduje iscrplju argumentaciju kao i pisac. U takovom stilskom sklopu knjige opet prepozajemo autora koji je po osnovnoj vokaciji — sudbini, gotovo da bismo rekli — reditelj, umetnik čiji je osnovni materijal u životu telu glumca. Bilo da razmišlja o svetu smeštenom na uslovni prostor geografske mape u svega trideset i pet sekundi dugu Bcketovu dramu, ili o svetu u njegovoj doslovnoj fizičkoj celokupnosti, pisac »Labirinta« razmišlja strašću pozorišnog praktičara. Glumac je biće pozorišta, napisao je već u »Promeni«, i čitav kosmos komprimiran je u volumen njegovog živog tela. Svim bogatim iskustvom, ovaj reditelj zaljubljen je u »živi materijal« svoje umetnosti. Ako bismo tražili amblem

ređen u biblioteku, a optika će uznapredovati do objektiva neverovatne mogućnosti i, kada dođe čas realizacije, koncept režije grada, kako je sada zapisan, biće zastareo. No, ostaće svest o njemu, i deja koja se rodila u neposrednom, sirovom životu, ali i odvojila od njega. Zajedno s njom će kroz vreme — prostorići i njen autor, ali i mi — njeni posredni savremenici.

Identična je i sudbina ove knjige, ona će svakim danom zastarevati, da bi postajala savremena u svakom našem novom čitanju.

KARL OTO APEL: »TRANSFORMACIJA FILOSOFIJE«

(s nemačkog preveo Alekса Buha, izbor, redakcija i pogovor Abdulah Šarčević), »Veselin Masleša«, Sarajevo 1980.

Piše: Silvia Dražić

K. O. Apel je nedvojbeno jedna od vodećih figura savremene filosofske misli, te je utoliko zaista srećna okolnost što prvo izdanje njegove »Transformacije filosofije« od njenog prevodenja i izdavanja na našem jeziku ne deli vremenski razmak koji pojavljivanje nekih filosofskih dela na srpsko-hrvatskom često čini anahronim, pobudujući još samo akademski interes. Ovaj pothvat izdavačke kuće »Veselin Masleša«, u izvrsnoj ediciji »Logos«, treba pozdraviti utoliko pre što »Transformacija filosofije« čitaocu pruža teorijski okvir za kritičko sagledavanje odlučnih i najživljih tendencija savremene filosofije, bez onog negativnog ili gotovo apriori odbijajućeg odnosa koji one pothranjuju u uzajamnom (ne)sporazumevanju. To su jezičko-analitička filosofija, zadubljena u opravдавanje temelja nauke i naučne slike sveta, potom hermeneutika hajdegerovske provenijencije, koja svoj najcelishodniji oblik nalazi u misli H. G. Gadamera i centriira se u jednom iskustvu sveta koje se bitno suprotstavlja naučnom, i, naposletku, savremenim marksizam koji još uvek, bruseći sada svoju kritičku oštalicu na sveprožirnosti ideologije, nastoji svet učiniti filosofskim, a filosofiju kao teoriju manje samodovoljnog u uvek iznova preduzimanom i aktuelnom propitivanju uslova mogućnosti i stvarnosti projekta očevećenog čovečanstva.

Prateći Apelovo kritičko rasvetljavanje vodećih pravaca savremenog mišljenja, dospevamo na trag rečene transformacije filosofije, koja suprotstavljenja i prividno nespojiva iskustva mišljenja uvodi u plodni dijalog. Iz uzajamnog osmišljavanja i dopunjavanja niče sintetičko zauzimanje stava i slike čoveka i sveta koja, upravo u prekoračenju granice i preobraćanju svakog od propitanih stanovišta, nalazi svoje utemeljenje i opravdanje.

Kritika jezičko-analitičke pozicije koncentriše se u pokazivanju skraćenja i osuđenja koje određuje sliku sveta što ishodi iz postavljene paradigmе naučne metode scientifički potkresnog idealja metodičke racionalnosti. Da je svedenje svih oblika znanja na znanje raspolažanja, odnosno na naučno-tehničku sferu čorsokak, pokazuje već i refleksija ovog znanja o sopstvenim temeljima, koja ga nužno baca van metodiskim aparaturom naučne omedanog područja i zahteva bitno različiti oblik iskustva sveta. Na toj tački se u razmatranje uključuje fenomenološki način mišljenja, koji naspram metodsko-apstraktivnog iskustva sveta afirmiše svakodnevno, pesničko i predmetafizičko iskustvo. On ne samo da je ukazao na implicitne transcedentne prepostavke savremene logike naukâ koje se korene u kartezijansko-kontovskom ustoličenju subjekt-objekt relacije kao konstitutivne za svaku spoznaju, nego je otkrio i kvazi-transcedentalne strukture koje se uopšte ne mogu misliti pod rukovodstvom ove sheme: egzistencijalna predstruktura razumevanja. Time je, u isti mah, naznačena mogućnost dalje razrade kvazi-transcedentalnih prepostavki jedne novovrsne spoznajne teorije.

Postignuće hermeneutike rezimira se u tome što pada teza o konkurentskom odnosu kauzalno-analitičkog objašnjenja i duhovno-naučnog razumevanja, budući da je potonje razotkriveno kao način ljudskog bitka-u-svetu i kao takvo prethodi svakoj naucičnoj konstituciji predmeta.

No ni hermeneutika u svom poslednjem zaokruženju kod Gadamera nije slobodna od prigovora. Oni se centriraju oko teze o neutralnosti hermeneutike, pošto, shodno Apelovom shvatanju problema, samo ona hermeneutika koja nije normativno-metodološki irelevantna može korigovati scientifičko sužavanje problematike istine. Razumevanje zahteva normativni angažman i hermeneutika, ukoliko zadrži Gadamerov porte parole, po kojem njen zahvat »sve ostavlja kako jeste«, ne može da odgovori na pitanje o uslovima mogućnosti razumevanja. Apel nastoji da pokaže da ni hermeneutičko postavljanje pitanja ne može

opravdano da izbegne questio iuris, te gubljenje ovog pitanja iz njenog vidokruga nalaže povratak Kantu i transformaciju njegove transcendentalne pozicije iskustvom hermeneutike.* To znači da se pitanje o uslovima mogućnosti razumevanja ne može smisleno odvojiti od uslova važenja razumevanja, odnosno da se mora moći navesti kriterijum koji razdvaja adekvatno razumevanje od pogrešnog. Dakako, ovo ima svoje reperkusije i na povesnost razumevanja, budući da isporučuje kriterijum mogućeg napretka u razumevanju, čime dospevamo do jednog od ključnih razmimoilaženja Gadamerovog i Apelovog stanovišta: dok se u prvom slučaju naprosto konstatuje drugačije razumevanje, u drugom se zahteva da se razume bolje ukoliko se uopšte razume. Mogućnost boljeg razumevanja temelji se na činjenici da su rezultati ljudskih intencija u isti mah rezultati faktičkih životnih formi, te da ne postoje potpuna transparentnost povesnog ili umetničkog na koje smera razumevanje. Na tom »tarnom dodatku prirodne istorije koja se produžuje u istoriji duha«, poistovremenjavanje razumevanja nailazi na svoju neprekoračivu granicu i, s druge strane, svakom sledećem razumevanju postavlja zagonetku. Ono mora refleksivno nadmašiti autora u njegovom otvaranju sveta i samorazumevanju, što mu je moguće tek ako samo sebe posreduje sredstvima društveno-naučnog objašnjenja. Dakle, početno konkurentni spoznajni modeli pokazuju se sada kao uzajamno upućeni, čime je naznačen obris jedne nove spoznajne teorije. Ova svojim antropološkim intoniranjem ukazuje na marksističku inspiraciju, te se i treća, na početku pominjana, temeljna tendencija savremene filosofije uključuje u diskusiju.

Teza o uzajamnom posredovanju i komplementarnosti objašnjavajućih i razumevajućih nauka polazi od stava da je postojanje komunikacione zajednice conditio sine qua non svake spoznaje u subjekt-objekt dimenziji, te da i funkcije ove zajednice moraju postati temom naučne spoznaje. Otud je ključ za naznačeno posredovanje kritika ideologije, čime se, osim scijentističkog interesa za tehničkim raspolažanjem i hermeneutičkog interesa za intersubjektivnim sporazumevanjem, obelodanjuje i treći spoznajni interes: emancipatorski spoznajni interes koji treba da poveže naum jedne praktički angažovane filosofije usmerene i na kritiku spoznaje i naum društvene nauke usmerene na kritiku ideologije (Habermas). Regulativni princip ovog interesa i angažmana koji mu sledi jeste: humanizacija primede i naturalizacija čoveka.

Ako se do sada pred nakanom transcendentalnog zasnivanja spoznaje pokazala principijelna nedovoljnost uzimanja u obzir samo naučne, objašnjavajuće slike sveta i nužnost njenog obogaćenja iskustvima hermeneutike, a s druge strane ograničenost hermeneutike u njenoj konzervativnoj izvedbi, koja glavnu reč daje tradiciji i njenom autonitetu, završna transformacija transcendentalne filosofije posreduje se uvidom u transcendentalnu mesnu vrednost jezika i jezičke zajednice. Otud odsudni značaj dobijaju koncepcija jezičkih igara poznatog Vitgenstajna i ideja »indefinite Community of investigators« Č. S. Persa, koje se, sa svoje strane, reintepretiraju tako da funkcionalna poenta Kantovog transcendentalnog idealizma ostaje sačuvana. Na mesto transcendentalne sinteze apercepcije stupa transcendentalna jezička igra, koja kao igra jezika uvek jeste jedna životna forma i izjednačava se kao apriori zajednice sporazumevanja s ljudskim rodom ili društvom. Principijelna ograničenost svake realne komunikacione zajednice upućuje na neograničenu komunikacionu zajednicu koja, budući paradigma ljudske saglasnosti ili meta napredovanja u razumevanju, može biti dostignuta samo u neograničenom primicanju, ali zato, preuzimajući funkciju Kantovog regulativnog principa, uvek iznova zapitujući i motiviše našu spoznaju. Ona se mora anticipirati kao realna mogućnost u svim konkretnim jezičkim igrama, i tako se ponovo otvara prostor za kritiku ideologije koja upravo u protivurečnosti realne i neograničene komunikacione zajednice nalazi svoj ratio essendi.

Time spoznajno-antropološko preobličenje filosofije dobija svoj konačni lik, koji na ovako ograničenom prostoru može biti pokazan samo u grubom i utoliko površnom naznačavanju, ali nadamo se dovoljno jasno da obelodani poslednju Apelovo intenciju: dijalektičko posredovanje teorije i prakse. Propitivanjem društva ne samo kao objekta nauke i tehnike, nego i kao »virtuelnog subjekta nauke«, kao normativno-idealnog subjekta spoznaje i argumentovanja, upućuje na mesto i funkciju filosofije u savremenom svetu: ona treba da posreduje teoriju i faktičku praksu življenja, s obzirom na još upitnu i neodlučenu budućnost. U tom posredovanju ništa ne ostaje kako je bilo, budući da cilj transcendentalno-hermeneutičkog prosvetiteljstva, koje Apel zagovara, može biti dohvaćen in the long run »samo istovremeno s praktičnim realizovanjem neograničene komunikacione zajednice u jezičkim igrama društvenih sistema samopotvrđivanja«.

* Hermeneutika je, zapravo, poučena Hajdegerom, »otvaranje smisla« izravnala s istinom, čime se potonja pojavljuje kao stvar udesa koji izmiče našoj kontroli i postaje izvor jedne vrste otuđenja.